

II. Uluslararası Din ve İnsan Sempozyumu (UDİS-2021)

"Din, Ahlak ve Hukuk"

07-09 EKİM 2021

Editörler

Dr. Öğr. Üyesi İshak TEKİN

Arş. Gör. Esma TÜRKMEN

sonçağ akademi

Kitabın Adı : II. Uluslararası Din ve İnsan Sempozyumu (UDİS-2021)
Editör : Dr. Öğr. Üyesi İshak TEKİN, Arş. Gör. Esma TÜRKMEN

ISBN : 978-625-8421-24-8
Yayın No : 1429

© Dr. Öğr. Üyesi İshak TEKİN, Arş. Gör. Esma TÜRKMEN

Tüm hakları yazarına aittir. Yazarın izni alınmadan kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, çoğaltılması yapılamaz. Yalnızca kaynak gösterilerek kullanılabilir.

SONÇAĞ AKADEMİ

İstanbul Cad. İstanbul Çarşısı No.: 48/49 İskitler 06070 ANKARA

T / (312) 341 36 67 - GSM / (533) 093 78 64

www.soncagyayincilik.com.tr

soncagyayincilik@gmail.com

Yayıncı Sertifika Numarası: 47865

BASKI VE CİLT MERKEZİ

UZUN DİJİTAL MATBAA, SONÇAĞ YAYINCILIK MATBAACILIK TESCİLLİ MARKASIDIR.

İstanbul Cad. İstanbul Çarşısı No.: 48/48 İskitler 06070 ANKARA

T / (312) 341 36 67

www.uzundijital.com

uzun@uzundijital.com

İÇİNDEKİLER

KADIZADE-SİVASİLERİN BİRBİRLERİNİ KATLETMELERİ BAĞLAMINDA MİZANÜ'L-HAK ESERİNİN YAZILMASI 7

ADALET, AHLÂK VE HUKUKUN MEZCEDİLDİĞİ REEL POZİSYON: ÖMER MÜSLÜMANLIĞI 26

KUR'ÂNÎ VE PEYGAMBERÎ SÖYLEMLERDE İSLÂM DÂVETÇİSİNİN AHLÂKÎ ÖZELLİKLERİ 36

ZAHİR VE BÂTINI BİRLEŞTİRİCİ ÇOK YÖNLÜ BİR KAVRAM OLARAK "İHSAN" 54

OLMAK VE YAPMAK: ERDEM ETİĞİ VE İLKE ETİĞİ İKİLEMİ ARASINDA AHLAK 68

KUR'ÂN'DA HUKÛKUN VE AHLAKÎN TEMELİNİ OLUŞTURAN İKİ ANA KAVRAM: ADÂLET ve İHSÂN 80

EVRENSEL BİR BUDİST AHLAK SİSTEMİNDEN SÖZ EDİLEBİLİR Mİ? *PANCASİLA* BAĞLAMINDA BİR DEĞERLENDİRME 99

HUKUKİ İŞLEMLERDE NİYET-BEYAN İLİŞKİSİ VE FIKHA YANSIMASI: SÖZLEŞMELERİN AHLAKİLİĞİ 110

HAYATIN OLAĞAN AKIŞINA AYKIRI DAVALARIN REDDEDİLMESİNİN İSLAM HUKUKU VE AHLÂKI BAKIMINDAN TEMELLENDİRİLMESİ 120

İSLAM HUKUKUNDA NİYET- EYLEM İLİŞKİSİNDE NİYETİN GERİ PLANDA KALMASI 133

HANEFÎ HUKUK DÜŞÜNCESİNİN ETİK-RASYONEL TEMELİNE DAİR BİR İNCELEME 152

TANRISIZ AHLAK, AHLAKSIZ TANRI MÜMKÜN MÜDÜR? 164

PRATİK BİR ÖRNEKLİK OLARAK SÜNNETTEKİ AHLÂKÎ ÖĞRETİLER 174

DİNDARLIK ALGISI İLE AHLAKİ OLGUNLUK İLİŞKİSİNİN İNCELENMESİ 190

XV-XVII. YÜZYILLARDA OSMANLI ARNAVUTLUK'UNDA HIRİSTİYAN DİN ADAMLARINDA AHLÂKÎ SORUNLAR 200

HADİSLER BAĞLAMINDA AHLAK ÖĞRETİLERİ: DÜRÜSTLÜK ÖRNEĞİNİN GENÇLİĞE YANSIMASI 209

RÖNESANS ÜTOPYALARINDAN 20. YÜZYIL DİSTOPYALARINA: AHLAK-TEKNOLOJİ-TOPLUM İLİŞKİLERİNİN KURGUSU NASIL DEĞİŞTİ? 223

2018 YILI DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ DERSİ İLKOKUL 4-8. SINIFLAR VE ORTAOKUL 9-12. SINIFLAR ÖĞRETİM PROGRAMININ SORUMLULUK KAZANIMLARINA YER VERMESİ BAKIMINDAN İNCELENMESİ 237

FIKIH-AHLAK İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA MODERN İKTİSADA BİR BAKIŞ 278

İSLAM CEZA HUKUKUNDA AHLAKİ İLKE VE UYGULAMALAR 290

AHKÂM ÂYETLERİNDEKİ DİNÎ VE AHLÂKÎ BOYUTLAR (BOŞANMA AYETLERİ ÖRNEĞİ) 298

AHLÂK MERKEZLİ ŞAHSİYET İNŞASINDA HADÎSLERİN ROLÜ *-EL-EDEBÜ'L-MÜFRED* BAĞLAMINDA BİR İNCELEME- 310

HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.V.) ÖRNEK AHLAKI ÖZELİNDE UYUMLU KİŞİLİK 324

AHLAKİ BİR DEĞER OLARAK ADALETİN EĞİTİM ORTAMINDA TESİS EDİLMESİNİN ÖNEMİ VE EĞİTİM SÜRECİNDEKİ ADALETSİZ TUTUMLARA DAİR ÇÖZÜM TEKLİFLERİ 334

İNSAN HAKLARININ SÜNNET BOYUTU 346

HADİS İLİMLERİ IŞIĞINDA HABER DOĞRULUĞUNUN TESPİTİ 359

AHLAKİ OLGUNLUK VE DİNDARLIK YÖNELİMİ İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA 376

ŞÂTIBÎ'NİN *EL-MUVÂFAKÂT*'INDA NİYET-EYLEM İLİŞKİSİNİN HUKUKÎ SONUCA ETKİSİ 387

YÛNUS EMRE'NİN AHLÂK ANLAYIŞI: *DÎVÂN*'DAKİ AHLÂK-İBADET İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR İNCELEME 401

البعد الأخلاقي لأحكام توثيق الدين في ضوء آية المداينة 418

إشكالية الثابت والمتغير الأخلاقي لدى المتكلمين. 424

TÜRK TOPLUMUNDA AHLAK ALGISI: BİR ALAN ARAŞTIRMASI 436

AHLAKİ BİR DEĞER OLARAK ADALETİN EĞİTİM ORTAMINDA TESİS EDİLMESİNİN ÖNEMİ VE EĞİTİM SÜRECİNDEKİ ADALETSİZ TUTUMLARA DAİR ÇÖZÜM TEKLİFLERİ 449

ADALETİN TEOLOJİSİ: TEOLOJİK ADALET 461

İNANÇ-EYLEM İLİŞKİSİNDE ZORUNLULUK MESELESİ: "AHLAKI ASKIYA ALMA"NIN İMKANI 485

GAZÂLÎ'NİN AHLÂK ANLAYIŞI 498

KUR'ÂN'IN AHLAKÎ BİR KAVRAM OLAN TAKVAYA DAİR TEŞBİHLERİ VE MUTTAKİLERLE İLGİLİ BEYANLARI ÜZERİNE 513

KUR'AN KISSALARININ AHLÂKÎ BOYUTLARI 523

TÜRK KÜLTÜRÜNDE TOPLUM-DİN İLİŞKİLERİ EVRENSEL HUKUKUN GELİŞMESİNE ETKİSİ 540

PAPA FRANCİS'İN "FRATELLİ TUTTİ" (BÜTÜN KARDEŞLERE) BAŞLIKLI KARDEŞLİK VE TOPLUMSAL DOSTLUK HAKKINDAKİ KİLİSE GENELGESİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ 558

HUKUKİ VE AHLAKİ BOYUTLARI AÇISINDAN HADİSLERDE GEÇEN AKİDLERLE İLGİLİ YASAKLAR 572

DİN VE AHLAK EĞİTİMİ EKSİKLİĞİNİN ÇOCUK İSTİSMARINA ETKİSİ 584

İŞ AHLAKINDA KÜRESEL HİBRİT BİR MODELLEME: KAPİTALİST RUH'A AHİLİK ELBİSESİ GİYDİRMENİN ADI=İSLAMİ KAPİTALİZM 604

TÜRK AYDINLARININ AHLAKIN TEMELİ ÜZERİNE OLAN DÜŞÜNCELERİNİN CUMHURİYET DÖNEMİ AHLAK EĞİTİMİNE ETKİLERİ 617

HİKMET KAVRAMI VE NAMAZLA İLİŞKİSİ 631

MUSIKÎ VE ŞİİRİN FIKHÎ HÜKMÜNE AHLAKÇI YAKLAŞIM 645

TÜRK DİN MUSİKİSİNDE AHLAKİ DEĞERLERİN AKTARIMI (BESTELENMİŞ YUNUS EMRE İLAHİLERİ ÇERÇEVESİNDE BİR İNCELEME) 657

MÂLİKÎ FIKIH DOKTRİNİNDE İYİNİYETİN KORUNMASI: GASP VE İSTİHKÂK BÖLÜMLERİ ÇERÇEVESİNDE 672

NASÎRUDDİN TÛSÎ'DE BİREYDEN TOPLUMA AHLÂK VE YETKİNLEŞME.....686

SİYÂSETNÂMELERDEKİ AHLAKÎ TAVRIN DİNÎ REFERANSLARI.....702

KUR'AN VE SÜNNET IŞIĞINDA CİHADIN AHLÂKÎ BOYUTU 715

GELENEKSEL VE ÇAĞDAŞ TEFSİRLERDE KADININ ŞAHİTLİĞİ MESELESİ 735

UZUN FİRDEVSÎ'NİN FARSÇA MANZUM KIRK HADÎSİ 748

SOFUZÂDE MEHMET TEVFİK EFENDİ'NİN "ŞİʾR-İ MENSÛR"U BAĞLAMINDA ANÂSIR-I ERBAʿA İLE "İNSAN" OLMA ARASINDA KURULAN İLİŞKİDE AHLAKÎ ÖĞELERİN ROLÜ 763

İSLAM BORÇLAR HUKUKUNDA MA'DÛMUN SATIŞINDAN DOĞAN HUKUKÎ SONUÇLAR.....780

ORTAOKUL DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ DERSİNİN ÖĞRENCİLERİN AHLAKİ DAVRANIŞLARINA ETKİSİNİN İNCELENMESİ 792

KUR'ÂN'DAKİ YUSUF KISSASI'NIN KARDEŞLİK AHLAKI BAĞLAMINDA DİN EĞİTİMİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ 799

ÇEVRE VE DİN SOSYOLOJİSİ KESİŞİMİNDEN EKO-TEOLOJİLER VE ÇEVRE ETİKLERİ.....815

İNANÇ-EYLEM İLİŞKİSİNDE ZORUNLULUK MESELESİ: "AHLAKI ASKIYA ALMA"NIN İMKANI 829

İNSAN YAŞAMI BAĞLAMINDA AHLAKİ DEĞERLERİN GÖRECELİĞİ VEYA EVRENSELLİĞİ PROBLEMİ ÜZERİNE.....842

BİLDİRİ ÖZETLERİ.....855

FIKIH-AHLAK İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA MODERN İKTİSADA BİR BAKIŞ

Mustafa ATEŞ[958]

Arapça olan ahlak kelimesi, hulk veya huluk kelimesinin çoğulu olup sözlükte "tabiat, huy, karakter" gibi anlamlara gelmektedir.[959] Ahlak terimi mutlak olarak veya ahlakî ya da ahlaklı gibi eklerle her ne kadar iyi huyları ifade etmekteyse de İslamî literatürde genellikle fazilet ve rezîletleri, iyi ve kötü davranışları nitelemek üzere çeşitli sıfatlarla birlikte kullanılmıştır. Buna göre iyi alışkanlıklar ve faziletli davranışlar el-ahlâkü'l-hamîde, el-ahlâkü'l-hasene, hüsnü'l-huluk gibi ifadelerle anılırken, kötü mizaç ve davranışlar ise el-ahlâkü'z-zemîme, el-ahlâkü's-seyyie, sûü'l-huluk gibi ifadelerle isimlendirilmektedir.[960]

İnsanın dünya hayatındaki davranışlarının bir kısmı iktisadî davranışlardır. İktisat (economy); temelde insanın ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik her türlü faaliyeti içeren ve özellikle üretim-tüketim-ticaret faaliyetlerine yönelik bir terim olup bütünüyle insan etkinliğine dayanır. Dolayısıyla insan davranışlarını (iyi veya kötü olmakla) niteleyen ahlakın insan etkinliğine dayanan iktisattan bağımsız olması düşünülemez. Ahlakî açıdan bakıldığında bir iktisadî davranış biçimi ya iyidir ya da kötüdür. Bu çerçevede iktisat biliminin rasyonel, nesnel ve evrensel olma iddiası, iktisadî davranışta bulunan insanın bu davranışının iyi ya da kötü olması gerçeğini değiştirmez. Günümüzde istatistiksel yöntemlerden ve matematiksel modellerden yaygın olarak yararlanan İktisat bilimi, disiplin olarak her ne kadar genellikle teknik bir bilim dalı şeklinde bir görünüm arz etse de insanın iktisadî davranışlarını incelemesi sebebiyle esasında sosyal bilimlerle yakından irtibatlıdır. Nitekim iktisadın felsefe, etik, sosyal teori gibi disiplinlerden uzaklaşması, geçmişten günümüze çeşitli iktisatçılar tarafından eleştirilmiş, ancak bu eleştiriler iktisat disiplininin genel yapısında pek yankı uyandırmamıştır. Bununla birlikte iktisadın genel kabul gören mevcut yapısı eleştirilmeye ve özellikle iktisat-etik ilişkisi bağlamında yeni teoriler üretilmeye devam etmiştir. Söz gelimi Nobel Ekonomi ödülü alan Amartya Sen, genel olarak ortodoks/egemen iktisat anlayışının dışına çıkmadan etik-iktisat önerisinde bulunmaktadır.[961]

---

[958] Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, mustafa.ates@dpu.edu.tr, Orcid: 0000-0001-7449-5454

[959] Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfiî İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1414), 10/86.

[960] Mustafa Çağrıcı, "Ahlak", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/1.

[961] Adem Levent, "İktisat ve Etik: Amartya Sen Mirası", *İş Ahlakı Dergisi* 6/2 (Kasım 2013), 110-111, 122; Mehmet Bulut, "Ahlak ve İktisat", *Adam Akademi* 5/2 (2015), 105-106. İktisat biliminde farklı paradigma arayışları hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Mehmet Saraç, *Finans Teorisini Yeniden Düşünmek* (İstanbul: İktisat Yayınları, 2017), 7-14.

İktisat-ahlak ilişkisi bağlamında öncelikle iktisat biliminin ahlakın alanıyla kesişen temel teorilerini incelemek gerekmektedir. İktisat biliminin kurucusu kabul edilen Adam Smith'in, günümüzdeki çoğu iktisadî çalışmanın halen temelini oluşturan "görünmez el" teorisi ile bu çerçevede homo-economicus olarak ifade edilen insan tasavvuru üzerinden günümüz iktisat ahlakının genel bir portresi çıkarılabilir. Kâinatta doğal kanunların varlığını kabul eden ve ideal olanın bu kanunlar olduğunu savunan Adam Smith'in iktisat düşüncesine dair temel teorilerinden biri olan "görünmez el" teorisine göre; yaratılışı itibariyle bencil olan insan, kendi çıkarları için çalışırken bu esnada topluma da etkin bir şekilde fayda sağlar ve herkesin bencil olduğu bir toplumda herhangi bir müdahaleye gerek kalmaksızın düzen kendiliğinden sağlanmış olur. Aynı zamanda Ahlak Felsefecisi olan Adam Smith'in insanı yaratılış itibariyle bencil olarak nitelemesi, aslına bakılırsa İslâmî literatürdeki nefis kavramıyla örtüşmektedir. Örneğin Kur'ân-ı Kerîm'de Haşr Sûresi'nin 9. ayetinde "kim nefsinin bencilliğinden korunmayı başarırsa işte kurtuluşa erecekler onlardır"[962] buyrulmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Smith'in teorisindeki insanın bencilliği, doğru ve yerinde bir tespittir. Ancak bu tespitle birlikte teori, tamamen İslam'a ve onun öğretilerine aykırı bir şekilde inşa edilmiştir. Nitekim yukarıdaki ayette ve buna benzer birçok ayette nefsin kötülüğü emrettiği, nefsânî arzuların insana çekici kılındığı, nefsin bencillikten, hevâ ve heveslerden arındırılması gerektiği ve kurtuluşun ancak nefsi kötülüklerden arındırmakla mümkün olacağı ifade edilmektedir.[963] Adam Smith ise teorisinde, kendi çıkarları için çalışan bencil ve açgözlü insanın, diğer bir ifadeyle homo economicus bireyin bu ahlakî özelliği sayesinde daha fazla mal üretmek suretiyle toplumsal refahı en üst seviyeye çıkaracağını iddia etmektedir.[964]

Modern iktisat biliminde homo economicus insan tasavvuru merkeze alınarak, fayda ve kârını maksimize etmek suretiyle kendi çıkarını en önemli gayesi olarak gören insan tasavvuru üzerinden çeşitli teoriler inşa edilmektedir. Söz gelimi, homo economicus paradigması kapsamında ileri sürülen iktisat biliminin en temel teorilerinden birine göre insanın ihtiyaçları sınırsız ve fakat bu ihtiyaçları karşılayacak kaynaklar sınırlıdır. İlk bakışta önemli bir hakikat gibi görünen bu teoride aslında ihtiyaç ile nefsî arzular birbirine karıştırılmaktadır. İnsan için sınırsız olan ihtiyaçlar değil, nefsî arzulardır.[965] Nitekim bu gerçek Kur'ân-ı Kerîm'de "nefsânî arzulara, (özellikle) kadınlara, oğullara, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşe, soylu atlara, sağmal hayvanlara ve ekinlere düşkünlük insanlara çekici kılınmıştır"[966] şeklinde ifade edilmektedir. Yine ayetin devamında "İşte bunlar dünya hayatının geçici menfaatleridir, hâlbuki varılacak güzel yer, Allah'ın katındadır" ifadeleriyle söz konusu nefsânî arzuların geçiciliğine ve diğer bir ayette ise

[962] *Kur'ân Yolu* (Erişim 8 Temmuz 2021), Haşr 59/9.

[963] bk. Âl-i İmrân 3/14; Tevbe 9/71; Hûd 11/9-11; Yûsuf 12/53; Câsiye 45/23; Şems 91/9-10 vd.

[964] Bulut, "Ahlak ve İktisat", 106.

[965] Bulut, "Ahlak ve İktisat", 108.

[966] Tevbe 9/71.

"Arzularını tanrı yerine koyan, Allah'ın -bilgisine rağmen (sapmayı tercih ettiği için)- kendini saptırdığı, kulağını ve kalbini mühürlediği, gözüne de perde çektiği kimseyi bir tasavvur et! Allah'tan sonra onu kim yola getirecek? Düşünmüyor musunuz?"[967] buyrularak arzuları peşinde koşanların büyük bir dalalet içerisinde olduğu ifade edilmektedir. Oysa yukarıda bahsi geçen teorilerde toplumsal düzen ve refahı, tam da ayetteki "nefsine tapan" insanın gerçekleştirebileceği ileri sürülmektedir.

Elbette zikri geçen ayetler, sadece inananlar için bir değer ifade etmektedir. Bununla birlikte Kapitalist ekonomik düzenin toplumsal refahı "eşit bir şekilde" sağlama konusundaki başarısızlığının göstergesi; geçmişten günümüze yaşanan ekonomik krizler, dünya savaşları ve açlık-ölüm ile boğuşan geniş kitlelerdir. Bunların da ötesinde günümüzde artık "the great reset" (büyük sıfırlama) diye tabir edilen bir ekonomik sistem değişikliği güçlü bir şekilde dile getirilmektedir.[968] Ancak sistemin tıkandığını ve sürdürülebilir bir şekilde yeniden inşa edilmesi gerektiğini savunan bu öneri dahi, kapitalist ekonomik sistemi değiştirmekten ziyade devamını sağlamaya yönelik bir çabadır. Zira sistemin kurucusu olan Batı medeniyetinin zenginlik ve refahı, yine bu sistemin devamıyla mümkün olacaktır.

Tam da bu noktada tarih açısından biraz geriye giderek kapitalizm-ekonomi-modernite ilişkisi bağlamında batılı akademisyen Wael Hallaq'ın Batı karşısında Osmanlı Devleti hakkındaki bir değerlendirmesini paylaşmak yerinde olacaktır. Wael Hallaq, 16. yüzyılda Osmanlı'nın batıda olup biten tüm gelişmelerden haberdar olduğunu ve hatta batıyla birlikte ilk başlarda moderniteyi geliştirmeye başladığını, ancak belli bir noktada modern projeyi durdurmak zorunda kaldığını ifade etmektedir. Hallaq'a göre, Osmanlı'nın moderniteyi belli bir noktada durdurmasının sebebi, İslam'ın ruhundan vazgeçmek istememesidir. Çünkü bu noktadan sonra ahlak alanı dışında (amoral) bir kısma girilmektedir. Toplumsal düzenin sermaye birikimine kurban edilmesi, sömürgeleştirme suretiyle altın ve gümüşün Avrupa'ya akması vb. ekonomik politikaları, Osmanlı'nın imkânı olmasına rağmen İslamî/ahlakî yapısı sebebiyle uygulamaması iktisadî açıdan Avrupa'ya göre geri kalmasına ve artık 19. yüzyılda Avrupa'nın bir pazarı haline gelmesine yol açmıştır.[969]

20. yüzyılın başlarında yaşanan ve büyük toplumsal felaketlere yol açan I. Dünya Savaşı'ndan yaklaşık on yıl sonra "Büyük Buhran" olarak da adlandırılan 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı yaşanmış, yine on yıl geçmeden II. Dünya savaşı patlak vermiş ve böylelikle uluslararası finans problemleri had safhaya ulaşmıştır. Ekonomik bunalımlar, uluslararası ticaret gereksinimini arttırmış, ancak kullanımı artan kâğıt paranın diğer ülke paraları ile konvertibilitesi (değiştirilebilirliği) bulunmaması sebebiyle dış ticaret

---

[967] Câsiye 45/23.

[968] bk. "The Great Reset", *The Economist* (Erişim 08 Temmuz 2021).

[969] F. Betül Güney Altıntaş, "Wael B. Hallaq İle İslam Hukuku ve İslamî İlimler Üzerine Bir Söyleşi", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 18 (2011), 148-149.

finansmanını karşılayacak bir çözüm bulunamamıştır. 1944 yılında uluslararası para problemini çözmek için Bretton Woods Konferansı'na katılan ülkeler arasında kâğıt-altın esaslı bir sistem üzerinde uzlaşma sağlanmıştır. Buna göre, üye ülkelerin paraları dolara endekslenmiş, dolar da altına endekslenmiştir. Altına endeksli tek para birimi olan dolar, aynı zamanda rezerv para birimi haline gelmiştir. ABD, 1 ons altını 35 dolara eşitlemiş ve dış talep olduğunda bu değer üzerinden doları altına çevirmeyi taahhüt etmiştir. 60'lı yıllarda dolara ve ABD'nin altın rezervine olan güven azalmaya başlayınca, rezerv olarak dolar bulunduran ülkeler, hızla bunları altına çevirmeye başlamıştır. 1971 yılında ABD'nin diğer ülkelere karşı sorumluluğu 24 milyar dolar civarındayken altın rezervi 11 milyar dolar seviyelerindedir. Bu sebeple yine 1971 yılında ABD Başkanı Nixon, doların altın karşılığını kaldırdığını açıklamış, 1972'de altının ons fiyatı 70 doları geçmiş ve 1973 yılında Bretton Woods sistemi tamamen çökerek sürdürülemez bir hal almıştır. Ardından günümüze kadar uygulanmaya devam eden dalgalı kur sistemleri dönemi başlamıştır.[970] Günümüzde altının ons fiyatının iki bin dolar civarında olduğunu hatırlatmak gerekir. 2012 yılı itibariyle piyasadaki Amerikan dolarının sadece %4,46'sının altın karşılığı bulunmaktadır.[971] Tüm bu gelişmelere rağmen ABD dolarının rezerv para olma niteliği devam etmekte ve bu sebeple FED'in faiz kararları diğer ülke ekonomilerini doğrudan etkilemektedir. Bu sebeple özellikle 2008 krizi sonrası kripto para vb. alternatif para sistemi arayışları hız kazanmıştır.[972]

Bazı iktisatçılara göre 2008 krizini en kısa yoldan ve tek başına açıklayacak kavram, borç finansmanı kavramıdır. Dünyadaki kamu ve özel sektör toplam borç miktarı 250 trilyon doların üzerindeyken, dünyanın toplam millî geliri ise 80 trilyon dolar civarındadır. Bu durum borca dayalı finansal sistemin küresel ekonomiyi son derece büyük bir çıkmaza sürüklediğini gösteren önemli bir veridir. Chapra'ya göre, öz kaynak yerine büyük oranda borç finansmanının tercih edilmesi, piyasa disiplinini bozan önemli faktörlerden biridir. Yine yapılan çeşitli bilimsel çalışmalar ve yaşanan krizler, sürdürülebilir bir kalkınma için öz kaynak finansmanına ağırlık vermenin gerekli olduğunu göstermektedir. Bununla beraber öz kaynak finansmanının başarılı bir şekilde uygulanması; paydaş yaklaşımı, paylaşım kültürü ve dürüstlük gibi olguların benimsenerek yeterince uygulanabilir olmasına bağlıdır.[973]

Günümüzde Türk ekonomisinde kamu borç stoku önemli ölçüde azalmasına rağmen özel sektörün borç stoku ile hane halkı borçluluğu tehlikeli bir şekilde artmaktadır. 2016 yılı itibariyle 27 milyon vatandaşın 428 milyar liralık bireysel kredi ve kredi kartı borcu olduğu

---

970 Cem Korkut, "İslâm İktisadında Para ve Para Politikası Uygulamaları", *İslâm İktisadında Para Bakırdan Dijitale*, ed. Cem Korkut (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 6; Fatih Kaplanhan, "Para Sistemlerindeki Dönüşümün Dünü, Bugünü ve Geleceği", *İslâm İktisadında Para Bakırdan Dijitale*, ed. Cem Korkut (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 116-119.

971 Kaplanhan, "İslâm İktisadında Para", 109.

972 Saraç, *Finans Teorisini Yeniden Düşünmek*, 60.

973 Saraç, *Finans Teorisini Yeniden Düşünmek*, 156-157, 163.

tespit edilmiştir.[974] 2021 yılı nisan ayı itibariyle Türkiye Bankalar Birliği verilerine göre bireysel kredi kullananların sayısı 34,5 milyona, bireysel kredi miktarı ise 903 milyara ulaşmıştır. Bu kredilerin yüzde 46'sını ihtiyaç kredileri, yüzde 32'sini konut kredileri, yüzde 17'sini kredi kartları ve yüzde 5'ini taşıt kredileri oluşturmaktadır.[975] İslam hukukunda aslî ihtiyaç kapsamında değerlendirilen konut ve taşıtın bireysel krediler içindeki oranı ise sadece %37'dir.

Tüm bu veriler ışığında borca dayalı finans sisteminin, giderek tehlikeli boyutlara ulaşan bir şekilde toplumu da borca dayalı bir hayata sürüklediği görülmektedir. Yukarıda değinildiği üzere konvansiyonel iktisat düşüncesindeki fayda anlayışı insanın bireysel çıkarını, kısa vadeli hazzını ve bedensel isteklerini iktisadî davranışın çıkış noktası olarak belirleyince, toplum da zaman içerisinde söz konusu iktisadî davranışları kanıksayıp normalleştirebilmektedir.[976] Tam da bu noktada İslam ahlakı ve İslam iktisadının önemli iktisadî davranış biçimlerinden biri olan "karz-ı hasen" üzerinde durmak gerekir.

Terim olarak karz, "geri ödenmek üzere verilen mal veya birine ödünç/borç verme" anlamına gelmektedir. Karzın, "hasen" (güzel) diye nitelenmesi ise verilen borcun riya ve dünyevî beklenti içerisine girmeden sırf Allah rızası için ve helâl maldan verilmesi gerektiğine ve böyle bir davranışın güzelliğine işaret eder.[977] Karz akdi, fıkıh literatürünün muamelat kısmında müstakil bir akid türü olarak tanımı, mahiyeti, kuruluş şartları, tarafların hak ve yükümlülükleri, faizle ilişkisi gibi birçok yönüyle ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de karz-ı hasen, Allah'a verilen bir borç olarak nitelenmekte ve yine Allah tarafından karşılığının fazlasıyla verileceği ifade edilmektedir.[978] Bu yönüyle karz, Allah'a yakınlaşma (kurbet) anlamı içeren bir işlemdir ve bir taraftan karz alan kişinin ihtiyacı giderilirken diğer taraftan karz veren kişi uhrevî bir kazanç elde eder.[979]

Konvansiyonel iktisat düşüncesinin karz-ı hasen uygulamasını rasyonel bir faaliyet olarak nitelemeyeceği açıktır. Bununla birlikte gerek kurumsal düzeyde gerekse bireysel açıdan bu tür faaliyetlerin gelişmesine de izin vermemektedir. Bireysel açıdan düşünüldüğünde, karz-ı hasen verebilmek için öncelikle birikim sahibi olmak gerekmektedir. Oysa yukarıda yer verildiği üzere hane halkı borçlu sayısı ve borç miktarı her geçen gün artmaktadır. Yine karz-ı hasen verebilmek için kanaakâr ve diğerkâm olmak gerekir. Lakin egemen ekonomik sistem bireyi sürekli tüketime, israfa ve lüks yaşama teşvik

974 Saraç, *Finans Teorisini Yeniden Düşünmek*, 162.

975 "Risk Merkezi Aylık Bülten Özeti Nisan 2021", *Türkiye Bankalar Birliği Risk Merkezi* (Erişim 10 Temmuz 2021).

976 Borca dayalı finans sisteminin toplumdaki tüketim ve borçlanmaya etkisi hakkında ayrıntılı bir araştırma için bk. Banu Karakaş, "Finansallaşan Türkiye Ekonomisinde Tüketim ve Borçlanma", *İş ve Hayat* 1/1 (2015), 25-56.

977 H. Yunus Apaydın, "Karz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/520.

978 bk. Bakara, 2/245.

979 Apaydın, "Karz", 24/521.

etmektedir. Bireysel açıdan karzın önündeki en büyük engellerden bir diğeri de yine mevcut ekonomik sistemin en önemli problemlerinden biri olan enflasyon gerçeğidir. Bireyler, enflasyon sebebiyle uzun vadeli ve yüksek miktarda borç vermekten kaçınmaktadır. Kurumsal yönüyle düşünüldüğünde karzın kurumsallaşması da finansal açıdan çeşitli riskler barındırmaktadır. İlgili kurumun güvenilirliği, yasal düzenlemelerdeki eksiklikler, borcun geri ödenmeme riski gibi durumlar, karz işleminin kurumsallaşmasını engelleyen faktörlerdir. Ancak bu alanda yapılan çalışmalar, söz konusu risklerin giderilerek karz-ı hasenin kurumsallaşması gerektiğine dikkat çekmektedir.[980]

Konvansiyonel iktisat düşüncesinin problemlerinden biri de faizi meşru ve hatta iktisadî bir davranış olarak gerekli görmesidir. Faize ilişkin teori ve yorumlara bakıldığında neredeyse tamamında faizin, sermaye veya paranın borç verilmesi sebebiyle alınan haklı bir pay olarak nitelendiği görülmektedir. Çünkü bu teorilere göre borç veren kişi, tüketim imkânı olduğu halde bu tüketimini ertelemiş ve borç alan kişi de aldığı bu borçla tüketim imkânı veya kazanç elde etmiştir.[981] Konvansiyonel iktisat düşüncesinde faiz konusunda ilgi gören ve kullanılan teorilerden biri Böhm-Bawerk'e aittir. O, *Pozitif Sermaye Teorisi* adlı kitabında sevdikleri şeyleri hemen yaşamayı, acı veren şeyleri de ötelemeyi tercih etmek suretiyle insanların pozitif zaman tercihi olduğunu ileri sürmektedir. Bu teoriye göre para, kendisini elinde tutana ihtiyaçlarını hemen karşılama imkânı vermektedir. Dolayısıyla Böhm-Bawerk'e göre şu anki para sonraki paradan daha değerlidir.[982] İktisadın diğer hâkim teorilerinde olduğu gibi yaygın olan faiz teorilerinde de homo-economicus insan tasavvuru öne çıkmaktadır. Yine insan bencil, nefsânî duygularıyla hevâ ve heveslerinin peşinde koşan, ancak bu yolla mutlu olabilen bir varlık olarak tasavvur edilmektedir. Yukarıda değinildiği üzere modern iktisat düşüncesine göre insanın, ancak bencil bir şekilde davranırsa toplumsal refahın sağlanabileceği burada tekrar hatırlatılmalıdır.

Faizin, ekonomik sistemin doğal bir gereği değil, mücadele edilerek ortadan kaldırılması gereken bir problem olduğunu tespit etmek için elbette vahiy bilgisi yeterli olmakla birlikte, Müslümanların bu konuyu ve diğer kapitalist teorileri iktisadî, hukukî, psikolojik, sosyolojik ve tarihî açıdan ele alarak insanlığa yeni teoriler üretmesi gerekmektedir.[983] Özellikle Müslümanların yoğun bir şekilde yaşadığı ülkelerde faiz probleminin çözüme

---

980 Ali Can Yenice - Abdullah Talha Genç, "Hanehalkı Borçlanma Davranışlarında Karz-ı Hasen'in Yeri", *Karz-ı Hasenin Kurumsallaşması*, ed. Süleyman Kaya vd. (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019), 122-124; Abdullah Talha Genç, *Türkiye'de Karz-ı Hasen Sandık Uygulamaları: Nitel Bir Araştırma* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2019), 101-107.

981 Saraç, *Finans Teorisini Yeniden Düşünmek*, 53-55; Abdullah Mesud Küçükkalay, "İktisadi Düşünce Tarihinde Faiz Kavramının Dönüşümü", *İktisadî Hayatta ve İslâm'da Faiz*, ed. Recep Cici - Süleyman Sayar (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018), 48-51.

982 Saraç, *Finans Teorisini Yeniden Düşünmek*, 54-55; Küçükkalay, "İktisadi Düşünce Tarihinde Faiz Kavramının Dönüşümü", 50-51.

983 Mehmet Saraç, "Temel Bir Ekonomik Sorun Olarak Faiz", *İktisadî Hayatta ve İslâm'da Faiz*, ed. Recep Cici - Süleyman Sayar (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018), 119.

kavuşturulması noktasındaki beklenti sebebiyle -bugün ülkemizde katılım bankacılığı olarak isimlendirilen- faizsiz finans kurumları ortaya çıkmıştır. Günümüzde İslam İktisadı her ne kadar katılım bankacılığı faaliyetlerine sıkışıp kalsa da katılım bankacılığının gelişme göstermesiyle İslam iktisadına dair ilgi ve alana dair yapılan çalışmalar son dönemde büyük oranda artış göstermiştir.

Faizsiz banka düşüncesine dair 1940 yılından 1974 yılına kadar yirmi civarında kitap ve rapor hazırlanmıştır. Neccâr 1963-1966 yılları arasında Mısır'ın bir bölgesinde ilk faizsiz finans modelini kurmuştur. Bu ilk alternatif denemenin akabinde günümüzde faaliyetine devam eden ve ilk faizsiz banka olan İslâm Kalkınma Bankası ise, 1974 yılında Cidde'de kurulmuştur.[984] Türkiye'de "Özel Finans Kurumları" adıyla 1983 yılında Bakanlar Kurulu kararıyla faizsiz finans kurumlarının kurulmasına izin verilmiş ve 1985 yılında ise Albaraka Türk Özel Finans Kurumu ve Faisal Finans Kurumu faaliyete başlamıştır. Günümüzde Türkiye'de altı katılım bankası bulunmaktadır. Bunlardan 2015 yılında kurulan Ziraat Katılım Bankası, 2016'da kurulan Vakıf Katılım Bankası ve 2019'da kurulan Türkiye Emlak Katılım Bankası; kamu katılım bankalarıdır.[985] Kamu katılım bankalarıyla ilgili bu girişim, katılım bankalarının devlet tarafından sahiplenilip desteklendiği şeklinde olumlu bir algı ortaya çıkarmıştır. Aynı şekilde yeni kurulan kamu katılım bankalarının kısa sürede diğer katılım bankalarının büyüme oranlarını yakalayacağı ve konvansiyonel bankalardan müşteri çekmek suretiyle katılım bankacılığı sektöründe kapasite artırımına olumlu katkı yapacağı öngörülmektedir.[986]

İslam dünyasındaki katılım bankacılığı sektöründe yaşanan gelişmelere paralel olarak özellikle Avrupa başta olmak üzere dünyanın diğer çeşitli bölgelerinde de faizsiz finans sektörü gelişme göstermektedir. Müslüman toplumlar dışında faizsiz finans sektörüne ilgi gösteren ve bu alanda önemli girişimlerde bulunan devletlerin başında İngiltere gelmektedir. İngiltere'nin ilk İslamî finans kurumu "Al Baraka International", başlangıçta konut finansmanı alanında faaliyet göstermek üzere 1982 yılında kurulmuştur. Yine aynı tarihlerde İngiliz finans piyasalarında murabahaya dayalı finansal işlemler yer almaya başlamıştır. 2000'li yılların başında İslamî finans sektörü İngiltere'de hızlı bir ivme yakalamıştır. Ülkede İslamî finansın gelişmesini hızlandırmak ve bazı yasal engelleri kaldırmak amacıyla birtakım düzenlemeler yapılmıştır. 2001 yılında İngiliz merkez bankası Bank of England tarafından İslamî finans çalışma grubu oluşturulmuş, 2003 yılında vergi mevzuatında düzenleme yapılarak İslamî finans kurumunun gayrimenkulü satın alıp

---

984 Zerkâ M. Ahmet - Neccâr Muhammed Abdülaziz, *İslâm Düşüncesinde Ekonomi, Banka ve Sigorta*, çev. Hayreddin Karaman (İstanbul: İz Yayıncılık, 2011), 26.

985 "Tarihçe", *Türkiye Katılım Bankaları Birliği* (Erişim 15 Temmuz 2021).

986 Fatih Güçlü - Metin Kılıç, "İslami Finansın Türkiye, ABD, İngiltere ve Malezya'da Gelişimi", *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 17/3 (2019), 275-276.

murabaha yöntemiyle tekrar müşterisine satması işleminde ortaya çıkan çifte vergilendirme kaldırılmıştır.[987]

Katılım bankacılığı sektöründeki gelişmeler ve özellikle yasal düzenlemeler kapsamında yukarıdaki bilgiler ışığında İngiltere'nin Türkiye'ye göre daha erken dönemlerde bu sektörün gelişimi için adımlar attığı görülmektedir. Elbette bu ilginin sadece İngiltere'deki Müslüman nüfusun ihtiyaçları ve talepleriyle alakalı olmadığı aşikardır. Kanaatimizce İngiltere'deki faizsiz finans sektörüne olan ilginin asıl sebebi; Londra'nın önemli finans merkezlerinden biri olması ve bu özelliğini devam ettirmek amacıyla kapitalist sistem içerisinde âtıl görülen Müslüman bireylere ait fonların sisteme/ekonomiye kazandırılmasıdır. Bu durum, katılım bankacılığını alternatif bir finans sistemi olmaktan öte, mevcut kapitalist ekonomik sistemin sürekliliğini ve bu sistemin dışında durmaya çalışan Müslüman toplumların birikimlerinin sisteme kazandırılmasını sağlayan bir araç olarak görme şeklinde düşünülebilir. Nitekim geçmişten günümüze kapitalist sistem, kendisine baş kaldıran ya da rakip olabilecek her türlü düşünce, teori ve girişimi kendi potasında eriterek sürekliliğine hizmet edecek şekle dönüştürmeyi başarmıştır.

"Faiz endişesi sebebiyle konvansiyonel bankalarda işlem görmeyen âtıl fonların ekonomiye kazandırılması" şeklindeki bir açıklama,[988] katılım bankalarının egemen (faiz temelli) ekonomik sistem içerisindeki meşruiyetini sağlamakla birlikte, kanaatimizce katılım bankalarını kuruluş ya da varoluş amacı dışına çıkaran tehlikeli bir bakış açısıdır. Türkiye'deki katılım bankalarının murabaha yoluyla yaptıkları işlemlerin diğer İslamî finans işlemlerine oranı yaklaşık %90'dır.[989] Oysa faizsiz finans sisteminin ortaya çıkış

---

[987] Güçlü - Kılıç, "İslami Finansın Türkiye, ABD, İngiltere ve Malezya'da Gelişimi", 285.

[988] Günümüzde katılım bankaları hakkında yapılan birçok çalışmada buna benzer açıklamalara rastlanmaktadır. Söz konusu yaklaşım tarzının giderek yaygınlaşması, katılım bankalarıyla ilgili zihniyet dönüşümüne de işaret etmektedir. bk. Sibel Doğan, *Katılım Bankaları ve Ekonomiye Etkileri: Türkiye Örneği* (Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2008), 43; Abitter Özulucan - Ali Deran, "Katılım Bankacılığı İle Geleneksel Bankaların Bankacılık Hizmetleri ve Muhasebe Uygulamaları Açısından Karşılaştırılması", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 6/11 (2009), 103; Aybegüm Bilir, *Katılım Bankalarında Müşteri Memnuniyetinin Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma* (Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2010), 15, 26; Gökhan Sümer - Fatih Onan, "Dünyada Faizsiz Bankacılığın Doğuşu, Türkiyedeki Katılım Bankacılığının Gelişme Süreci ve Konvansiyonel Bankacılıktan Farkları", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 17/3 (2015), 297; Pınar Pehlivan, "Türkiyede Katılım Bankacılığı ve Bankacılık Sektöründeki Önemi", *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 31 (2016), 305; Mümine Farika Arslan, *Türkiye'deki Katılım Bankalarının Ekonomiye ve Finansal Gelişmeye Etkisi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2020), 69-70.

[989] Özulucan - Deran, "Katılım Bankacılığı İle Geleneksel Bankaların Bankacılık Hizmetleri ve Muhasebe Uygulamaları Açısından Karşılaştırılması", 105; Abdullah Durmuş, "İslâm Hukuku Açısından Günümüz Kredi ve Finansman Yöntemleri", *İslâm Hukuku Açısından Tarihten Günümüze Kredi ve Finans*

sürecinde konu üzerinde teori üretenlerin çoğunluğu bu sistemi mudârebe ortaklığı temeli üzerine bina etmişlerdir.[990] Günümüzde yapılan birçok çalışmada gerek fıkıhçılar gerekse İslam ekonomisi üzerine çalışan uzmanlar, katılım bankacılığının bu kadar yoğun bir şekilde murabaha işlemi gerçekleştirip neredeyse mudârebeye hiç yer vermemelerini eleştirmektedir.[991] Buna karşılık katılım bankaları ise, diğer finansman yöntemlerine göre daha risksiz olması, uygulama kolaylığı, teminatın varlığı gibi nedenlerle murabahayı daha kullanışlı ve rasyonel görmektedir. Öte yandan ticarî bir kuruluş olarak faizli bankalar ile aynı ekonomik sektörde ve aynı fon kullandırma pazarında bulunmaları sebebiyle faizli bankalarla rekabet edebilmek için müşterilerine sağlayacakları getirilerin birbirine yakın olması konusunda çaba sarf etmektedir.[992]

Nihayetinde katılım bankacılığının gelmiş olduğu seviye; dünya genelinde ekonomik sistemin büyük oranda faiz üzerine kurulu olması, hukukî mevzuatların bu çerçevede düzenlenmiş olması, faizli bankalarla rekabetin zorluğu gibi nedenlerle faizli finansman metotlarındaki İslâm hukukuna aykırı unsurları arındırıp bir bakıma onların İslâmî versiyonlarını üretip uygulama çabası şeklinde tezahür etmektedir. Diğer taraftan İslâm'ın özgün bir ekonomik yapısı ve finansman fikri bulunduğunu savunanlar, bunun temelinde tarafların risk paylaşımını esas alan ortaklık sisteminin yer aldığını belirtmektedir. Bununla birlikte söz konusu ortaklık sisteminin klasik fıkıhtaki şekliyle günümüzde uygulanmasının güçlüğü; vadeli satış, selem ve istısna akdi gibi diğer finans kaynağı olabilecek akitlerin sadece küçük çaptaki sermaye ihtiyaçlarını karşılayabilecek nitelikte olması gibi nedenler, klasik fıkıhtaki bu tür sözleşmelerin modernize edilmesi fikrini doğurmuştur. Bu da nihayetinde, fıkhî açıdan caiz görülmekle birlikte fonksiyonları bakımından faizli kredi yöntemlerine benzer bazı finansal araçları ortaya çıkarmıştır.[993] Bankacılık sisteminin kapitalist ekonomik düzenin bir ürünü olduğu da ayrıca göz ardı edilmemelidir. Bu sebeple İslam iktisadı üzerine yapılan çalışmalarda tek çıkar yolun katılım bankacılığını geliştirmek olduğu yönünde bir zihnî sınırlandırmaya gitmeden, İslâm'a uygun alternatif yeni finansman yolları üzerine de düşünülmelidir.

İktisat-ahlak ilişkisi bağlamında egemen ekonomik sistemin üzerine bina edildiği ahlakî esaslar ve bunların -söz konusu iktisadî ilişkileri yaşamak zorunda kalan- toplumları dönüştürmesine yönelik buraya kadar sunulan teori ve örnekler, hâkim iktisadî düzen

---

Yöntemleri (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2012), 59; Muhammet Fatih Canbaz, "İslam İktisadı ve Finansında Temel Sorunlar", *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 22/2 (2020), 249.

990 M. Ahmet - Muhammed Abdülaziz, *İslâm Düşüncesinde Ekonomi, Banka ve Sigorta*, 26.

991 Özulucan - Deran, "Katılım Bankacılığı İle Geleneksel Bankaların Bankacılık Hizmetleri ve Muhasebe Uygulamaları Açısından Karşılaştırılması", 105; Durmuş, "İslâm Hukuku Açısından Günümüz Kredi ve Finansman Yöntemleri", 61-64; Ahmet Tabakoğlu, "Para ve Finansman", *İslâm Hukuku Açısından Tarihten Günümüze Kredi ve Finans Yöntemleri* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2012), 164.

992 Şerafettin Özsoy, *Sağlam Bankacılık Modeli İle Katılım Bankacılığına Giriş* (İstanbul: Kuveyt Türk Yayınları, 2012), 173; Canbaz, "İslam İktisadı ve Finansında Temel Sorunlar", 249-250.

993 Durmuş, "İslâm Hukuku Açısından Günümüz Kredi ve Finansman Yöntemleri", 108-109.

içerisinde İslâm ahlakı üzerine kurulu bir İslâm iktisadının hayata geçirilmesi yönündeki zorlukları göstermektedir. Bununla birlikte hakikî manada bir İslâm iktisadından söz edebilmek için, onun bütün teori ve pratiklerinin İslâm ahlakı üzerine kurulması gerekir.

Klasik fıkıh literatürümüz fıkıh-ahlak ilişkisi bağlamında incelendiğinde, iktisat ve ahlakın kesiştiği davranış şekillerinin son derece hassas bir şekilde İslâm ahlakına uygun olarak düzenlendiği görülmektedir. Başka bir ifadeyle fıkıh ilminde Müslümanların iktisadî ilişkilerine dair vazedilen hükümler, İslam'ın ahlakî öğretileri çerçevesinde vücut bulmuştur. Karzın müstakil bir akit türü olarak bütün yönleriyle ele alınması, faizle ilişkisinin incelenerek faize girebilecek yönlerinin arındırılması, faiz yasağı kapsamında faizin illeti üzerine yapılan çalışmalar, faiz kapsamına girebilecek tüm iktisadî ilişkilerin ortaya konulması, akitlerde haksız kazancı önlemek üzere belirsizlik, garar ve aldanmaya yönelik yapılan düzenlemeler gibi birçok husus, âdil bir düzenin sağlanması amacıyla fıkhî hükümlerin İslâm ahlakı üzerine bina edildiğini göstermektedir.

Öte yandan fıkıh ilmi, zamanla ortaya çıkan ihtiyaçlar çerçevesinde var olan iktisadî kurum ve yapılarını geliştirmiş, İslâm hukuku ve ahlakına uygun yeni kurumlar oluşturabilmiştir. Söz gelimi vakıf müessesesi, bugünkü iktisat biliminin amaçlarından biri olarak sunduğu toplumsal huzur ve refahı yüzyıllar boyunca sağlayan en önemli kurumlardan biridir. Yine vakıf müessesesinin sürekli gelişerek özellikle Osmanlı döneminde geldiği seviye ve karşıladığı sosyal/toplumsal ihtiyaçlar izahtan varestedir. Diğer taraftan yine vakıf müessesesi altında ortaya çıkan para vakıfları, faiz hassasiyeti sebebiyle fakihler arasında çeşitli tartışmalara sebep olmakla birlikte zamanla kabul görerek kurumsallaşmıştır. Özellikle para vakıflarının, günümüz finans kurumları olan bankanın ortaya çıkışından çok önce 16. yüzyılda kurumsallaştığını hatırlatmak gerekir. Her ikisi de ihtiyacı olanlara kredi sağlayan birer kurum olarak para vakfı ile banka arasındaki en önemli fark, para vakfının gelirlerini vakfın amacı doğrultusunda hayır işlerinde kullanmasıdır. Üzerine bina edildikleri ahlakî ilkeler bakımından değerlendirildiğinde banka, İslâm'ın yasakladığı ve toplumsal problemlerden biri olarak gördüğü faiz kazancını meşru gören bir kurum olarak teşekkül etmiş; para vakıfları ise bir taraftan nakde ihtiyacı olan bireylerin bu ihtiyacını karşılamaya ve elde ettiği geliri hayır işlerinde kullanmaya yönelik bir kurum olarak ortaya çıkmıştır.

Kanaatimizce günümüzde iktisat, fıkıh ve tarih gibi disiplinler tarafından interdisipliner bir şekilde yapılan İslâm iktisadı alanındaki çalışmaların artarak devam etmesi son derece önemli bir gelişmedir. Bununla birlikte İslâmî bir ekonominin tam manasıyla eksiksiz bir şekilde İslâm ahlakı üzerine inşa edilmesi gerekmektedir. Her ne kadar şu an için kapitalist ekonomik sistem içerisinde yaşamak zorunda olsak da bu durum, söz konusu sistemin ahlakî prensipleri üzerine ortaya konan teorilerin eleştirilip İslâm ahlakını esas alan yeni teoriler üretilmesine engel değildir. Özellikle mevcut ekonomik sistemin sürdürülebilirliğinin tartışıldığı ve yaşanan krizler sebebiyle dünya ekonomisi açısından yeni arayışlara girildiği bu süreç, bilimsel açıdan tutarlı olan ve İslam ahlakını esas alan teorilerin üretilmesi için önemli bir fırsat olarak görülebilir.

Kaynakça

Altıntaş, F. Betül Güney. "Wael B. Hallaq İle İslam Hukuku ve İslamî İlimler Üzerine Bir Söyleşi". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 18 (2011), 143-155.

Apaydın, H. Yunus. "Karz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/520-525. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Arslan, Mümine Farika. *Türkiye'deki Katılım Bankalarının Ekonomiye ve Finansal Gelişmeye Etkisi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2020.

Bilir, Aybegüm. *Katılım Bankalarında Müşteri Memnuniyetinin Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma*. Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2010.

Bulut, Mehmet. "Ahlak ve İktisat". *Adam Akademi* 5/2 (2015), 105-123.

Canbaz, Muhammet Fatih. "İslam İktisadı ve Finansında Temel Sorunlar". *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 22/2 (2020), 244-257.

Çağrıcı, Mustafa. "Ahlak". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/1-9. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.

Doğan, Sibel. *Katılım Bankaları ve Ekonomiye Etkileri: Türkiye Örneği*. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2008.

Durmuş, Abdullah. "İslâm Hukuku Açısından Günümüz Kredi ve Finansman Yöntemleri". *İslâm Hukuku Açısından Tarihten Günümüze Kredi ve Finans Yöntemleri*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2012.

Genç, Abdullah Talha. *Türkiye'de Karz-ı Hasen Sandık Uygulamaları: Nitel Bir Araştırma*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2019.

Güçlü, Fatih - Kılıç, Metin. "İslami Finansın Türkiye, ABD, İngiltere ve Malezya'da Gelişimi". *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 17/3 (2019), 271-293.

İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfiî. *Lisânü'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 3. Basım, 1414.

Kaplanhan, Fatih. "Para Sistemlerindeki Dönüşümün Dünü, Bugünü ve Geleceği". *İslâm İktisadında Para Bakırdan Dijitale*. ed. Cem Korkut. 101-138. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

Karakaş, Banu. "Finansallaşan Türkiye Ekonomisinde Tüketim ve Borçlanma". *İş ve Hayat* 1/1 (2015), 25-56.

Korkut, Cem. "İslâm İktisadında Para ve Para Politikası Uygulamaları". *İslâm İktisadında Para Bakırdan Dijitale*. ed. Cem Korkut. 1-28. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

Küçükkalay, Abdullah Mesud. "İktisadi Düşünce Tarihinde Faiz Kavramının Dönüşümü". *İktisadî Hayatta ve İslâm'da Faiz*. ed. Recep Cici - Süleyman Sayar. 35-61. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018.

Levent, Adem. "İktisat ve Etik: Amartya Sen Mirası". *İş Ahlakı Dergisi* 6/2 (Kasım 2013), 109-133.

M. Ahmet, Zerkâ - Muhammed Abdülaziz, Neccâr. *İslâm Düşüncesinde Ekonomi, Banka ve Sigorta*. çev. Hayreddin Karaman. İstanbul: İz Yayıncılık, 3. Basım, 2011.

Özsoy, Şerafettin. *Sağlam Bankacılık Modeli İle Katılım Bankacılığına Giriş*. İstanbul: Kuveyt

Türk Yayınları, 2012.

Özulucan, Abitter - Deran, Ali. "Katılım Bankacılığı İle Geleneksel Bankaların Bankacılık Hizmetleri ve Muhasebe Uygulamaları Açısından Karşılaştırılması". *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 6/11 (2009), 85-108.

Pehlivan, Pınar. "Türkiyede Katılım Bankacılığı ve Bankacılık Sektöründeki Önemi". *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 31 (2016), 296-324.

Saraç, Mehmet. *Finans Teorisini Yeniden Düşünmek*. İstanbul: İktisat Yayınları, 2017.

Saraç, Mehmet. "Temel Bir Ekonomik Sorun Olarak Faiz". *İktisadî Hayatta ve İslâm'da Faiz*. ed. Recep Cici - Süleyman Sayar. 109-121. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018.

Sümer, Gökhan - Onan, Fatih. "Dünyada Faizsiz Bankacılığın Doğuşu, Türkiyedeki Katılım Bankacılığının Gelişme Süreci ve Konvansiyonel Bankacılıktan Farkları". *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 17/3 (2015), 296-308.

Tabakoğlu, Ahmet. "Para ve Finansman". *İslâm Hukuku Açısından Tarihten Günümüze Kredi ve Finans Yöntemleri*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2012.

Yenice, Ali Can - Genç, Abdullah Talha. "Hanehalkı Borçlanma Davranışlarında Karz-ı Hasen'in Yeri". *Karz-ı Hasenin Kurumsallaşması*. ed. Süleyman Kaya vd. 101-128. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019.

Kur'ân Yolu. Erişim 16 Nisan 2018. https://kuran.diyanet.gov.tr

Türkiye Bankalar Birliği Risk Merkezi. "Risk Merkezi Aylık Bülten Özeti Nisan 2021". Erişim 10 Temmuz 2021. riskmerkezi.org/tr

Türkiye Katılım Bankaları Birliği. "Tarihçe". Erişim 15 Temmuz 2021. https://tkbb.org.tr/sayfa/detay/tarihce-156

The Economist. "The Great Reset". Erişim 08 Temmuz 2021. https://thegreatreset.economist.com/